

АНОТАЦІЯ

Сомик О. М. Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено розробці теоретико-методичних підходів та науково-практичних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад та розробці комплексу науково-практичних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

У розділі 1 «Теоретичні основи регулювання економічної активності молоді у поведінковій парадигмі суспільного розвитку» узагальнено теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «економічна активність», досліджено еволюцію поняття «ціннісні орієнтації» та його сутність в економічній науці, обґрунтовано роль ціннісних орієнтацій як чинника регулювання економічної активності молоді у поведінковій парадигмі суспільного розвитку.

На основі узагальнення існуючих підходів щодо визначення сутності поняття «економічна активність» (процесного, особистісного, інституційного) автором збагачено понятійно-категоріальний апарат дослідження, а саме запропоновано ідентифікувати два типи економічної активності (ЕА): потенційну (проявляється як прагнення людини до дій, що мають за мету отримання економічного результату та /або її намір бути активним учасником ринку праці (бажання знайти роботу, прагнення або безпосередньо сам процес зміни робочого місця, бажання перекваліфікуватися, прагнення кар'єрного

зростання тощо) та фактичну (вироблення людиною матеріальних та нематеріальних благ з подальшим перетворенням їх у матеріальну винагороду, що направляється, в свою чергу, на задоволення потреб та відтворення робочої сили). Обґрунтовано, що потенційна ЕА має бути пріоритетним об'єктом регулюючого впливу суб'єктів ринку праці та під цим впливом може перетворюватися у фактичну ЕА. Фактична ЕА, в свою чергу, набуває проявів активного та інертного типів; за своєю природою фактична ЕА є аналогічною зайнятості.

Акцентовано, що найбільш перспективною щодо регулюючого впливу на рівень економічної активності, але в той же час, й найбільш ризиковою, з точки зору непередбачуваності поведінки на ринку праці, категорією його учасників є молодь, яка виступає драйвером соціально-економічних процесів.

За результатами дослідження мультидисциплінарної еволюції понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» надано їх авторське тлумачення як економічних категорій, а саме: цінності пропонується розглядати як елементи духовної та (або) матеріальної сфер життєдіяльності, яким надається першочергове значення та які вважаються людиною вкрай необхідними для задоволення духовних або матеріальних потреб; ціннісні орієнтації – це елемент світогляду особистості або групи людей, що визначає ті чи інші переваги, необхідність та прагнення щодо виокремлених людських цінностей.

Дисертантом обґрунтовано, що у поведінковій парадигмі суспільного розвитку актуалізується роль ціннісних орієнтацій як ключового чиннику впливу на економічну активність молоді. Запропоновано авторську класифікацію цінностей, що визначають економічну активність людини за рівнями (індивідуальні та колективні, які охоплюють суспільні та/або національні, регіональні, корпоративні) та змістовним наповненням (економічні та соціальні). Зазначена класифікація дозволяє проводити структуроване виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді та покладена в основу авторського соціологічного інструментарію.

Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій визначено автором як процес багатовекторного цілеспрямованого впливу на поведінку молоді на ринку праці та її економічну активність з метою ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, зростання рівня участі молоді у робочій силі, підвищенні якості трудового життя молоді та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин.

У розділі 2 «Аналіз показників економічної активності та виявлення ціннісних орієнтацій молоді в Україні» проаналізовано динаміку показників економічної активності молоді на ринку праці України, проведено соціологічний вимір ціннісної сфери молоді, визначено вплив ціннісних орієнтацій молоді на її економічну активність. Аналіз ситуації на ринку праці України у 2013-2019 рр. показав, що динаміка економічної активності молоді безпосередньо визначається загальною кон'юнктурою ринку праці, а її рівень є різним для вікових груп молоді та у 2019 р. в Україні перебував у діапазоні від 36,2% для вікової групи 15-24 роки до 82% у віковій групі 30-34 роки (в цілому по населенню у віці 15-70 років даний показник становив 63,4%).

З використанням розробленої анкети, проведено структуроване вивчення ціннісних орієнтацій молоді, що впливають на її економічну активність за трьома блоками: предметно-матеріальні, соціально-економічні, життєво-побутові. Дослідженням охоплено вікову групу від 17 до 34 років у шести регіонах України: Одеська, Черкаська, Вінницька, Запорізька, Київська та Львівська області. На основі отриманих результатів виявлено ціннісні орієнтації, які підкріплюють той чи інший тип економічної поведінки, а тим самим визначають економічну активність. Проведено дослідження видів та типів економічної активності респондентів; виявлено вирішальні фактори при виборі роботи молодими людьми, найбільш значущими з яких є: рівень оплати праці, цікавий зміст роботи та перспективи кар'єрного зростання, комфортні та безпечні умови праці.

Згенеровано портрет сучасної української молоді в розрізі її ціннісних орієнтацій, до якого увійшли: 1) з блоку життєвих та побутових цінностей – сімейне щастя; любов; незалежність; 2) з блоку матеріальних – добробут близьких; матеріальна забезпеченість; власне житло; не користуватися програмами споживчого кредитування; високий дохід; 3) з соціально-економічного блоку – інтелігентність, доброта та порядність керівника; свобода у виборі місця роботи; кваліфіковано виконувати свою роботу, працювати в дружньому колективі. Зазначені результати мають бути враховані при оцінці потенціалу ЕА та визначенні векторів впливу на ціннісні орієнтації з метою регулювання ЕА молоді.

Емпіричним шляхом визначено вплив ціннісних орієнтацій на економічну активність молоді. Виявлено вікову динаміку значущості ціннісних орієнтацій для молоді, на основі чого обґрунтовано, що діагностика ціннісної сфери молоді є важливою передумовою для формування дієвого механізму заохочення молоді до продуктивної економічної поведінки, складові якої залежать від рівня та якості економічної активності.

Побудовано рельєф вікової динаміки ЕА молоді активного та інертного типів, активний пік якого припадає на 19-20-річний вік, а перехід до інертного типу зафіксовано починаючи з 30-річного віку. Виокремлено групи ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, що притаманні представникам активного та інертного типів ЕА. Обґрунтовано, що отримані результати мають бути враховані на всіх рівнях управління трудовою поведінкою молоді на ринку праці.

У розділі 3 «Пріоритетні напрями регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій» обґрунтовано концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, надано рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці, запропоновано механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечує її активну поведінку на ринку праці.

Дисертантом вперше розроблено концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на логіко-змістовній схемі механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, який спрямований на створення умов щодо зростання економічної активності молоді через стимулювання та підтримку такої поведінки на ринку праці, яка дозволяє вигідно реалізувати наявні здібності до праці, знання та досвід з урахуванням ціннісних орієнтацій. Унікальність механізму полягає в тому, що до інструментів регулювання запропоновано включити алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що дозволить більш адресно та ефективно впливати на поведінку молоді на ринку праці. Рекомендовано диференційоване використання різних видів регулювання (коригуючого, превентивного, антикризового, стратегічного), залежно від актуальних завдань, фактичного та бажаного стану об'єкту регулювання (ЕА молоді), характеристик зовнішнього середовища (ринку праці, його молодіжного сегменту, стану національної економіки, ситуації в компанії тощо).

Обґрунтовано провідну роль закладів вищої освіти як суб'єктів регулювання економічної активності молоді та формування її ціннісних орієнтацій; визначено передумови, пріоритетні напрями та механізми регулюючого впливу.

Удосконалено механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечують її активну поведінку на ринку праці, який, на відміну від існуючих, передбачає процес сортування цінностей молоді з метою виділення еталонних ціннісних орієнтацій, змодельованих для прийняттого рівня економічної активності в наявному середовищі, охоплює поєднання методів інституційного, економічного та соціального впливів та сприяє стимулюванню такої поведінки молоді на ринку праці, що відрізняється економічною активністю активного типу.

Розроблено алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що передбачає використання розробленої анкети, змістовне наповнення якої

визначається фокусом дослідження та дозволяє сформувати портрет сучасної української молоді (або окремих її соціально-демографічних груп) в розрізі ціннісних орієнтацій, а також сформувати карту ціннісної сфери, що може виступати універсальним інструментом соціально-економічного управління на всіх етапах участі молоді людини в соціально-трудових відносинах на ринку праці – від отримання освіти і виходу на ринок праці до завершення трудової кар'єри.

Запропоновано авторські підходи щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці за рахунок розробки адаптивної моделі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, яка ґрунтується на активній та системній взаємодії суб'єктів ринку праці (роботодавців, центрів зайнятості, навчальних закладів тощо) в напрямі створення умов ефективного використання потенціалу економічної активності молоді з урахуванням ціннісних орієнтацій.

Практичне значення отриманих результатів дослідження ґрунтується на тому, що основні положення, викладені у дисертації, доведено до рівня конкретних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. Науково-прикладні розробки щодо регулювання економічної активності молоді можуть бути впровадженні в практику соціально-економічного управління на національному, регіональному та корпоративному рівнях задля забезпечення ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, а також на індивідуальному рівні – з метою формування у молоді ціннісних орієнтацій, які забезпечують розвиток економічної активності активного типу, сприяють зростанню рівня участі молоді у робочій силі та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин.

Ключові слова: ринок праці, молодь, економічна активність молоді, цінності, ціннісні орієнтації, регулювання економічної активності молоді.

SUMMARY

Somyk O. Regulation of economic activity of young people on the basis of their value orientations. – Qualification research paper as a manuscript.

Thesis for a PhD Degree by Field of study 05 «Social and Behavioral Sciences» by Program Subject Area 051 «Economics». – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The thesis is devoted to development of theoretical and methodological approaches to scientific and practical recommendations on regulation of economic activity of youth on the ground of their value orientation.

Scientific novelty of the obtained research results is in the deepening of theoretical basics and development of a set of scientific-practical recommendations for regulation of economic activity of the young people on the base of their value orientations.

In section 1 «Theoretical basis of regulation of economic youth activity in behavior paradigm of social development» the theoretical approaches to understanding the concept of «economic activity» are combined; studied evolution of concept «value orientations» and its essence in economic science; justified the role of value orientations as regulating factor of youth activity in behavior paradigm of social development.

Based on the generalization of existing approaches to the definition of concept «economic activity» (process, personal, institutional) the author enriched conceptual and categorical apparatus of research, namely, he proposed to identify two types of economic activity (EA): potential (which is shown as aspiration of a human to any actions with aim of obtaining some economical results and/or its intention to be active participant of labor market (desire to find work, inspiration to change job or its process, desire to retrain, desire of career growth and so on) and factually (producing by human material and intangible benefits with further transformation them into material reward which is directed in its turn to satisfy the needs and reproduction of labor power). Justified that potential EA must be the priority object

in regulation subjects of labor market and under this influence it can be turned into factual EA. Factual EA in its turn acquires displays of active and inert types; by its nature the actual EA is similar employment.

It is emphasized that the most promising category of labor market participants in terms of regulatory impact on the level of economic activity, but at the same time, and the riskiest, from the point of view of unpredictability of behavior in the labor market, is the youth, which acts as a driver of socio-economic processes.

According to the results of research of multidisciplinary evolution of concept «values» and «value orientations» the author gave them interpretation as economic categories, namely values are suggested to be considered as elements of the spiritual or material spheres of life, which are considered by human being as first and foremost for satisfaction of spiritual and material needs; value orientations-these are the elements of worldview of person or group of people and determine this or that advantages, necessity and aspiration on separate human values.

Dissertation candidate justified, that in behavioral paradigm of social development the role of value orientation is increasing and is the key factor of influence on economic activity of young people. Author proposes the author classification of values, defining the economic activity of a person according levels (individual and collective, which cover social and/or national, regional, corporate) with right content (economic and social). This classification allows to conduct a structured identification of relevant value orientations of young people and put into basis of the author's scientific tools.

Regulation of economic activity of young people on the basis of their value orientation is defined by the author as the process of multi-directional targeted influence on youth behavior on labor market and its economic activity to use youth labor potential on the labor market, to increase the quality of youth labor market and to support comfort well-being of youth in sphere of social-labor relations.

In section 2 «Analysis of economic activity indicators and identifying value orientations of youth in Ukraine» analyzed the dynamics of economic activity of young people on the labor market of Ukraine; conducted social measurement of

youth value sphere; defined the influence of youth value orientations on its economic activity. Analysis of situation on labor market of Ukraine in 2013-2019 showed that dynamics of youth economic activity is directly defined with the total conjuncture of labor market, and its level is different for youth groups of different age, and in 2019 in Ukraine its level was in range from 36,2% for age group of 15-24 years till 82% for age group 30-34 years (in general for population aged 15-70 years, this index made 63,4%).

Using the developed questionnaire, a structured study of the value orientations of youth was carried out and their influence on the economic activity in three blocks: subject-material, socio-economic, vital household. The age group from 17 till 34 was examined in six regions of Ukraine: Odesa, Cherkasy, Vinnytsia, Zaporizhzhia, Kyiv and Lviv regions. On the basis of the results obtained it is revealed value orientations which reinforce this or that type of economic behavior, it means they determine the economic activity. There was conducted research of economic activity of different types and kinds of respondents; the determinant factors while choosing a job were revealed, the most important are the pay level, interesting job content and career prospects, also safe conditions of job.

The portrait of modern youth was created in the context of its value orientations and it includes: 1) from block of vital household values – happiness of family; love; independence; 2) from material block – welfare of relatives; material security; personal housing; don't use the programs of living credit; high income; 3) from social and economic block – to be free while choosing a place of work, do your job skillfully, work in a friendly team under the guidance of good, kind and intelligent person. All above mentioned results must be taking into account while potential assessment of EA and defining vectors of influence on value orientations with the aim to regulate EA of youth.

Empirically determined the influence of value orientations on the economic activity of young people. It is revealed the age dynamics of the significance of value orientations for youth, based on this was made the conclusion that it is very

important to form the effective mechanism for engagement youth to productive behavior, which depends upon level and quality of economic activity.

The relief of age dynamics EA of youth active and inert types is built, active peak is at 19-20 aged youth and transition to inert type is fixed beginning with 30 years of age. Highlighted groups of value orientations of modern Ukrainian youth, which is inherent to representatives of both types as active, so inert EA. It is substantiated that obtained results must be taken into account on all levels of labor behavior management on labor market.

In section 3 «Priority directions of economic youth activity on the base of their value orientations» are substantiated the conceptual approaches to regulation of economic youth activity on the base of their value orientations, also are given recommendations for stimulating productive economic behavior of young people on labor market, proposed a mechanism of formation value orientations of youth which provides the active behavior on labor market.

Dissertation candidate is the first who worked out the conceptual approaches for registration of youth economic activity on the basis of their value orientations, based on logical scheme of regulating mechanism of youth activity, which is directed for creation of conditions for increasing of economic activity of youth by means of stimulation and support of such behavior on labor market, that permits profitable implementation of existing abilities to job, knowledge and experience with regard to value orientations. The uniqueness of this mechanism lies in the fact that it is proposed to include the algorithm of revealing the most significant value orientations of youth in its turn it will permit to render more effective influence on youth on labor market.

Differentiated use of types of regulation (corrective, preventive, anti-crisis, strategic) is recommended, depending on the current tasks, the actual and desired state of the object of regulation (youth EA), the characteristics of the environment, labor market, its youth segment, national economy, situation in the company, etc.).

The leading role of education institutions as subjects of regulation of youth economic activity and formation of its value orientations is substantiated. The

preconditions, priority directions and mechanisms of their regulatory influence are defined.

Improved the mechanism of formation youth value orientations, which will provide their active behavior on labor market and which apart from existing provides a sorting process of youth values to select standard value orientations, modelled for acceptable level of economic activity in the existing environment; covers the combination of such methods as institutional, economic and social influence that stimulates the youth behavior on labor market which is distinguished by economic activity of active type.

Worked out algorithm of revealing the significant youth value orientation, which provides usage of developed questionnaire, content of which is determined by focus research and permits to form a portrait of modern Ukrainian youth (or its separate social- demographic groups) with regards of value orientations, also to form a chart of value sphere which can be the universal instrument for social-labor relations on labor market – from getting education and entering the labor market up to the end of labor career.

Author suggested his own approaches one of the stimulation of youth economic behavior productivity on labor market due to development of adaptive regulation model for economic activity of youth on the ground of its value orientations, which is based on the active and system interactions of labor market subjects (employers, employment centers and education institutions and so on) in the direction of creation the appropriate conditions of effective usage of economic activity potential of youth taking into account their value orientations.

The practical significance of obtained results of this research is based on the fact that the main provisions, outlined in this scientific work have been brought to the level of specific recommendations for regulation of economic youth activity based on their value orientations. Scientific and applied developments in regulation of economic activity of young people can be put into practice of social-economical management on national, regional and corporate levels to provide effective usage of youth labor potential on the labor market, also on individual level – with aim of

formation of value orientations among young people, which provide development of economic activity of active type, promote to increase level of youth participation in work force and support comfortable well-being of youth in the sphere of social and labor relations.

Keywords: labor market, youth, economic activity of youth, values, value orientations, regulation of economic activity of young people.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Сомик О. М. Класифікація цінностей у контексті детермінант економічної активності. *European journal of economics and management*. 2019. Vol. 5. Iss. 4. P. 104-109.

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

2. Сомик О. М. Освіта та професійна підготовка молоді як складові стратегії виходу з економічної кризи. *Економіка і організація управління*. 2017. №4 (28). С. 185-192.

3. Сомик О. М. Роль ціннісних орієнтацій у формуванні економічної активності в контексті поведінкової економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. №36. С. 61-65.

4. Сомик О. М., Дороніна О. А. Регулювання економічної активності з урахуванням ціннісної складової поведінки молоді. *Ефективна економіка*. 2020. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8000>. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці механізму регулювання економічної активності молоді, систематизації та аналітичному обґрунтуванні результатів.*

Публікації за матеріалами конференцій

5. Сомик О. М. Оцінка впливу економічної системи на поведінку та цінності людини. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: праці XVI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. 13–

14 грудня 2016 р., м. Вінниця. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. Т. 1. С. 164–165.

6. Сомик О. М. Ціннісна складова економічної активності людини. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: праці XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. 4–6 грудня 2017 р., м. Вінниця. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Т. 3. С. 196-198.*

7. Сомик О. М. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій людини з її економічною активністю. *Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Proceedings of International Scientific Conference. January 27, 2017, Kielce. Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2017. Part II. P. 6-8.*

8. Сомик О. М. Цінності в структурі факторів економічної поведінки. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи: зб. матеріалів конференції. 16-17 травня 2019 р., м. Вінниця. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т. 1. С. 128-130.*

9. Сомик О. М. Типологія економічної активності як прояв цінностей сучасної молоді. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії: матеріали міжнародної наукової конференції. 22 травня 2020 р., м. Суми. Суми, Україна: МЦНД, 2020. Т. 1. С.78-81.*